

ELS POBLADORS DE LES BALEARS A L'ÈPOCA DE LA CULTURA TALAIÒTICA

Comunicació presentada el dia 19 de març de 1976
per la doctora

EMPAR FONT I SERRA

Departament d'Antropologia. Facultat de Ciències
Nova Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra)

SUMMARY

Balearic dwellers at the time of Talaiotic Culture

Certain anthropologists pointed out the presence in the Balearic Islands of certain individuals whose morphology was removed from the most frequent one in the Iberian Peninsula and which enabled them to be related to Eastern Mediterranean peoples. An anthropological study of the talayot necropolis of Son Real (Alcúdia, Majorca) has enabled it to be established that individuals of this type were already installed in Majorca at the time of the Iron Age.

L'any 1957 s'iniciaren els treballs d'excavació d'una necròpolis a Alcúdia, a la costa nord de Mallorca. Se'n diu de Son Real, perquè és aquest el nom de la finca on es troba.

La fundació Bryant d'USA, que subvenciona treballs arqueològics a les Balears, va constituir una entitat dita *Centro Arqueológico Hispano-Americano de Baleares* amb la finalitat d'estudiar les restes de l'antiga *Pollentia* romana. Els arqueòlegs d'aquella missió han excavat també la necròpolis de Son Real donat el gran interès que presenta.

De temps immemorial era coneguda l'existència d'un gran conjunt de tombes a la platja de la badia d'Alcúdia, el qual era anomenat «cemen-tiri dels fenicis» i que ha resultat ésser una necròpolis talaiòtica.

Els directors de l'excavació són els professors Tarradell, de la Uni-versitat de Barcelona, i Woods, del *Manhattanville College* de Nova York.

El jaciment té extraordinària importància, ja que de fet és un tipus de necròpolis nou en tota la Mediterrània occidental, del qual fins ara no es coneix cap paral·lel.¹⁴

Estudiats els materials trobats a les tombes, els arqueòlegs atri-

bueixen la necròpolis a la cultura talaiòtica, peculiar de Mallorca i Menorca a les edats del bronze i del ferro. La necròpolis de Son Real correspon al ferro. Va ésser utilitzada com a necròpolis d'inhumació durant els segles VI al II aC. i correspon a l'anomenat «talaiòtic avançat».¹⁷

La col·lecció osteològica provinent d'aquesta necròpolis té un notable interès.

- a) Perquè és nombrosa.
- b) Per l'època i cultura a què pertany.
- c) Per la tipologia dels individus que la formen.

Les restes humanes trobades a l'excavació corresponen a uns 200 individus, dels quals s'han pogut estudiar 165, puix que els infantils, els al·lofisis i aquells les restes dels quals no es conservaven en bon estat, no foren inclosos a les sèries estadístiques.

Durant el primer mil·lenni aC. era d'ús general entre els pobles mediterranis la pràctica de la incineració com a ritus funerari. No obstant, Son Real, en una primera etapa, fou necròpolis d'inhumació. Aquesta circumstància ha permès de conèixer una mostra de la població mediterrània del primer mil·lenni.¹⁶

Per altra banda, a Son Real, han estat trobats individus la morfologia dels quals és poc freqüent a la Mediterrània occidental.^{8, 9}

ARANZADI,⁵ ALCOBÉ,^{1, 2} PONS¹⁵ i FUSTÉ¹¹ havien assenyalat la presència a les Balears d'un tipus antropològic diferent dels més freqüents a les costes de la Mediterrània occidental.

ARANZADI,⁵ en fer l'estudi, l'any 1923, de les restes humanes procedents d'una naveta de Biniac, a Alaior (Menorca) va donar a conèixer la presència a aquella illa, en època prehistòrica, d'individus de crani globulós i d'índex cefàlic elevat, la topologia dels quals els feia semblants als braquicèfals alpins dinàrids.

Més tard, ALCOBÉ^{1, 2} i també PONS¹⁵ van estudiar individus d'una tipologia semblant a Eivissa i a Mallorca, si bé procedents d'unes necròpolis d'època romana, la qual cosa plantejava la possibilitat que els individus que presentaven la dita tipologia haguessin vingut a Mallorca i a Eivissa amb els colonitzadors romans.

Certament, FUSTÉ¹¹ havia estudiat quatre cranis procedents d'una cova sepulcral talaiòtica de Son Maimó, prop de Petra, un dels quals presentava una morfologia que el feia semblant als dinàrics i també als armenis que havia estudiat BUNAK.⁷

La presència d'un sol exemplar amb aquestes característiques no permetia de donar conclusions estadísticament vàlides referents a la tipologia dels habitants de les Balears en època prehistòrica.

Així, doncs, el 1953, el problema quedava plantejat de la següent manera:

A les Balears, en època històrica (període hellenístico-romà) hi havia individus la morfologia dels quals era alpino-dinàrida o bé armènida,

o sia pròpia dels habitants dels països de la Mediterrània Oriental. Podien haver arribat a les Balears amb els colonitzadors romans.

Amb anterioritat a l'època romana, també havia estat assenyalada la presència d'individus de caràcter oriental a les Illes, però el seu petit nombre no permetia de conèixer quina era la seva importància en el complex racial de les Balears.

La col·lecció osteològica de Son Real va permetre de clarificar el problema.

En fer l'estudi de la població de Son Real, aquesta fou comparada amb la població espanyola en general que havien estudiat ARANZADI i HOYOS SAINZ⁶ i que havien publicat amb el títol de *Unidades y constantes de la crania hispánica*. La comparació va manifestar diferències en el sentit que els individus peninsulars, en mesures absolutes del crani i en molts índexs són més petits que la població de Son Real. Les diferències trobades són estadísticament significatives.

Fet el diagnòstic tipològic de Son Real, vàrem trobar-hi un 74,73 % d'individus mesodolico cranis juntament amb un 25,27 % de braquicèfals d'índex cefàlic entre 80 i 89,75.

El grup dels mesocèfals és polimorf: S'hi troben exemplars que poden ésser classificats en tres categories:

Mediterranis gràcils (són el 47,27 % de la població).

Mediterranis robustos (en són el 13,64 %).

«Cromanyids» (són un 11,36 %).

Els primers presenten mesocefàlia (61,35 % del grup) o dolicocefàlia. El contorn de la norma superior del crani és, en la majoria, ovoide. Per la norma lateral, el crani és alt (ortocranis o hipsicranis). Per la norma posterior, la majoria són metricranis (mitjanament alts). Tenen capacitat cranial gran: aristencèfals o euencèfals. Cara mitjanament alta, òrbites mitjanes o altes. Abertura nassal estreta. L'estatura és mitjana: 160-164 cm.

Aquest grup inclou variants notables per la seva gracilitat, fins i tot en individus de sexe masculí.

Els anomenats «mediterranis robustos» són dolico cranis i hipsicranis. Contorn de la norma superior elipsoide. Són també aristencèfals. Estatura alta, pròxima als 170 cm.

Entre els dolico cranis es troba un grup de variants que presenten característiques que els apropen a la morfologia dels cromanyons del Paleolític superior, principalment per llur morfologia facial: cara i òrbites baixes i amples.

Un altre grup, notablement diferent i el més interessant, és el dels braquicranis. La seva morfologia permet distingir entre ells dos subgrups:

- Braquicranis d'occípit (part ínfero-posterior del crani) arrodonit.
- Braquicranis d'occípit aplanat.

Uns i altres manifesten la presència a Son Real en un tant per cent estadísticament significatiu, d'individus de morfologia infreqüent a la Mediterrània Occidental. Llur morfologia és notablement coincident amb la dels eivissencs d'època romana que ALCOBÉ va estudiar.

Ambdós grups de braquicèfals de Son Real són interessants, perquè permeten d'establir sense cap dubte que aquestes formes eren ja a Mallorca abans de la colonització romana.

Cal dir que d'ambdós grups de variants amb braquicefàlia el més interessant és el format pels planoccipitals.

La planoccipitàlia és un conjunt de peculiaritats del crani que afecten no sols l'os occipital, sinó també els ossos temporals, els quals —d'acord amb la descripció que en fa PATTE¹³— es corben brusquement i descendeixen en vertical; la part superior de l'occipital n'és prolongació. Això fa que el crani sigui curt, més que no pas ample, i a més, alt.

Entre els planoccipitals estudiats a Son Real, en destaca un, el designat segons les indicacions dels arqueòlegs com a *Son Real 66*.⁹ Comparat amb les sèries d'armenis de la regió del llac Van que BUNAK va estudiar,⁷ s'hi troba una molt notable coincidència.

En fer l'estudi biomètric d'aquestes variants, mitjançant els diagrames de desviació de Mollison-Breitinger els compararem amb els planoccipitals alpino-dinàrics estudiats per TOLDT¹⁸ i amb els eivissencs que va estudiar ALCOBÉ.^{1, 2}

La comparació mostra una gran semblança entre ambdós grups de les Balears i també que la majoria de llurs caràcters queden dintre de la variabilitat de la sèrie alpina que serveix de base comuna de referència.

Una altra comparació amb una població xipriota, estudiada per FÜRST,¹⁰ posa de manifest importants coincidències entre els xipriotes i la població de Son Real.

Aquest conjunt d'observacions ens permet d'arribar a unes conclusions que són les següents:

1. A les Balears ja en el primer mil·lenni aC. es troba una població polimorfa que es diferencia de la peninsular per la presència d'un grup braquicrani relativament nombrós.

2. Les comparacions fetes amb branquicranis alpins i armenis i altres poblacions orientals mostren una notable semblança pel que fa als caràcters cefàlics.

3. Com sigui que a la Península no són conegudes, en proporció tan elevada, formes de tals característiques, sembla plausible considerar que aquestes formes són originàries de la Mediterrània Oriental, on repetidament hi han estat assenyalades per diversos autors.^{3, 4, 10, 12, 19}

L'estudi dels esquelets de la necròpolis de l'illa des Porros, també de la badia d'Alcúdia, que estem fent actualment, permetrà de confirmar o rectificar les conclusions a què en el moment present hem arribat.

BIBLIOGRAFIA

1. ALCOBÉ, S.: *Cráneos procedentes de una necrópolis romana de Ibiza*. «Anales de la Universidad de Barcelona», pp. 177-190 (1940).
2. ALCOBÉ, S.: *Otros cráneos procedentes de una necrópolis romana de Ibiza*. «Anales de la Universidad de Barcelona», pp. 107-122 (1943).
3. ANGEL, J. L.: *Troy, the human remains*. Princeton University Press. Supl. núm. 1, 40 pàgs. (1946).
4. ANGEL, J. L.: *Race, type and ethnic group in ancient Greece*. «Human Biology», 18 (1): 1-132 (1951).
5. ARANZADI, T. DE: *Estudio antropológico de los restos humanos de la Naveta de Biniach (Menorca), explorada por Antonio Vives*. «Butll. Assoc. Cat. Antropol., Etnol. i Prehist.», 1: 134-140 (1923).
6. ARANZADI, T. DE i HOYOS SAINZ, L. DE: *Unidades y constantes de la crania hispanica*. Asoc. Esp. Progreso Ciencias. Congreso de Granada, V: 29 i segs. (1912).
7. BUNAK, V.: «Crania armenica». Arbeiten des Anthropologischen Forschung Institut der Universität. Moscú (1927).
8. FONT, A.: *Algunas características craneométricas y morfoscópicas de los pobladores prehistóricos de las Baleares*. «Ampurias», 35: 235-245 (1973).
9. FONT, A.: *Estudio de los restos humanos procedentes de la necrópolis de Son Real (Alcudia), Mallorca*. Resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de Doctor en Biología. Universidad de Barcelona. Secretariado de Publicaciones (1975).
10. FÜRST, C. M.: *Zur Kenntnis der Anthropologie der prähistorischen Bevölkerung der Inseln Cypern*. Lund (1933).
11. FUSTÉ, M.: *Cráneos de la Edad del Bronce procedentes de una cueva sepulcral de Son Maymó, en Petra (Mallorca)*. «Trab. Inst. B. de Sahagún, Antropol. y Etnol.», XIII: 153-171 (1953).
12. LUSCHAN, F. V.: *Beiträge zur Anthropologie von Kreta*. «Zeitschrift für Ethnologie», 35: 307-393 (1913).
13. PAITE, E.: *Les Dinariques. Leur origine. Introduction à l'étude critique des races*. Paris (1953).
14. PERICOT, L. i TARRADELL, M.: *Las recientes investigaciones sobre la Prehistoria de las Baleares*. «Bericht über dem V. Kongress für Vor. und Frühgeschichte. Hamburg, 1958». Berlin (1961).
15. PONS, J.: *Cráneos de la época romana procedentes de la necrópolis de Son Tàxequet (Mallorca)*. «Trab. Inst. B. de Sahagún», XII: 11-22 (1951).
16. TARRADELL, M. i WOODS, D. S.: *The Cemetery of Son Real, Mallorca*. «Archaeology», 12 (3): 194-202 (1958).
17. TARRADELL, M.: *La necrópolis de Son Real y la Illa des Porros, Mallorca*. «Excavaciones Arqueológicas en España», núm. 24 (1961).
18. TOLDT, C.: *Untersuchen über die Brachycephalia der alpeländischen Bevölkerung*. «Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien», XXX: 69-100 i 197-230 (1910).
19. VALLOIS, H. V.: *Les ossements humains de Sialk. Contribution à l'étude de l'histoire raciale de l'Iran ancien*. Paris (1940).